

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата педагогічних наук, доцента **Шищенко Валентини Олексіївни**
на дисертацію **Ратушняк Наталії Олегівни**

«Індивідуалізація інклюзивного навчання учнів початкової школи»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 013- Початкова освіта

Одним з основних пріоритетів розвитку сучасної освіти є забезпечення рівних прав на освіту для всіх дітей, у тому числі для дітей з особливими освітніми потребами. З огляду на це, тема, обрана Н. О. Ратушняк для дослідження, є актуальною, оскільки важливого значення набуває індивідуалізація освітнього процесу для дітей з особливими потребами, створення сприятливого й доброзичливого мікроклімату для інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти. Важливість вирішення цього завдання обумовлена тенденцією до зростання кількості дітей, у яких офіційно діагностовано різного виду порушення розвитку й відхилення у поведінці. Відсутність в учнів з особливими потребами достатнього рівня розвитку елементарних умінь та навичок, натомість – шкільна дезадаптація, порушення поведінки та низька успішність спонукають науковців до ґрунтовного аналізу проблеми залучення таких учнів у загальноосвітній простір шляхом індивідуалізації інклюзивного навчання.

Отже, очевидною є необхідність соціалізації учнів з особливими освітніми потребами (ООП) в закладах загальної середньої освіти, а саме початкової школи та підготовки майбутніх учителів до роботи в інклюзивних класах.

Актуальність теми дисертаційної роботи підсилюється виявленими авторкою суперечностями, які полягають у необхідності подолання окремих негативних явищ, що мають місце в освітньому процесі початкової школи, а саме:

- збільшення кількості учнів з ООП, які потребують соціалізації та повноцінного спілкування з однолітками;
- слабка реалізація системного підходу до організації інклюзивного навчання в початковій школі;

- недостатнє врахування індивідуальних освітніх потреб учнів з особливими потребами;

- фрагментарна підготовка вчителів початкової школи до організації інклюзивного навчання цієї категорії школярів.

Дослідження виконано в межах планової теми науково-дослідної роботи кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Теоретико-методичні засади розвитку освітніх технологій у закладах дошкільної та початкової освіти» (державний реєстраційний номер 0120U105364). Тема дисертаційної роботи затверджена на засіданні вченої ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 7 від 25.10.2016 р.).

Вважаємо, що дисертанткою цілком правильно визначено об'єкт дослідження – інклюзивне навчання учнів початкової школи. Не викликає заперечень предмет дослідження – педагогічні умови індивідуалізації інклюзивного навчання учнів початкової школи.

Мета дослідження передбачає теоретичне обґрунтування та експериментальну перевірку ефективності педагогічних умов індивідуалізації інклюзивного навчання учнів початкової школи.

Чітко визначені основні завдання дослідження:

1. На основі аналізу теорії і практики інклюзивного навчання молодших школярів конкретизувати зміст основних дефініцій дослідження, критерії і показники для визначення рівнів сформованості компонентів самостійної навчальної діяльності.

2. Охарактеризувати психолого-педагогічні особливості учнів з особливими потребами як основу їхнього індивідуалізованого навчання.

3. Визначити педагогічні умови індивідуалізації інклюзивного навчання, що охоплюють його мотиваційний, змістовий і процесуальний компоненти, змоделювати процес їхньої реалізації.

4. Експериментально перевірити ефективність педагогічних умов індивідуалізації інклюзивного навчання учнів початкової школи.

Для досягнення мети і вирішення поставлених завдань дисертанткою обрано комплекс методів дослідження: *теоретичних* (вивчення, аналіз та узагальнення філософської, психолого-педагогічної, методичної й довідково-енциклопедичної літератури, що їх використовували для визначення сутності основних понять дослідження, психолого-педагогічних характеристик учнів початкової школи з особливими потребами, нормативно-правової документації з тематики дослідження для з'ясування змісту базових понять та вивчення стану розробленості досліджуваної проблеми в теорії та практиці); *емпіричних*: діагностичні (анкетування учителів та учнів, інтерв'ювання, бесіда, тестування); обсерваційні (спостереження, ранжування, самоспостереження), що дали змогу вивчити стан проблеми в практиці; експериментальні (діагностичний, констатувальний, формувальний експеримент) використовували для організації експериментального дослідження. *Методи математичної статистики*: аналіз результатів проведеного дослідження було здійснено за допомогою методів кількісної обробки отриманих даних, що забезпечило достовірність результатів експерименту.

У процесі дослідження сформульовано авторське визначення індивідуалізації інклюзивного навчання учнів – процес реалізації індивідуального підходу, у якому передбачено врахування індивідуальних психофізичних особливостей під час організації спільної навчальної роботи звичайних учнів та учнів з особливими освітніми потребами, результатом якої є сформованість їхньої самостійної навчально-пізнавальної діяльності. Детально подано загальну класифікацію учнів з особливими освітніми потребами та проаналізовано психофізичні особливості таких учнів. Оскільки класифікація охоплює широкий спектр учнів з ООП, дисертантка обрала для детальнішого дослідження лише чотири групи: учні з порушеннями слуху, зору, опорно-рухової системи та інтелектуального розвитку.

Справляє позитивне враження різноманітність джерельної бази роботи, що містить державні нормативні документи з проблеми інклюзивного навчання учнів початкової школи, наукову, методичну й довідникову літературу, матеріали періодичних видань з окресленої проблеми, електронні ресурси. Для виконання поставлених у дисертації завдань здобувачкою було опрацьовано 244 джерела, із них 25 - іноземними мовами.

Дослідження Н. О. Ратушняк відзначається науковою новизною, яка полягає в тому, що вперше:

- *обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови індивідуалізації інклюзивного навчання учнів початкової школи (формування стійкої мотивації до учіння в процесі інтелектуально-особистісного розвитку учня; формування освітньо-розвивального середовища для організації самостійної навчальної діяльності; забезпечення корекційної допомоги учням з особливими потребами в процесі індивідуальної навчально-пізнавальної діяльності);*

- *змодельовано процес реалізації педагогічних умов індивідуалізації інклюзивного навчання учнів початкової школи, що охоплюють мотиваційний, змістовий і процесуальний компоненти навчальної діяльності. Модель відображає мету, принципи, завдання та зміст процесу індивідуалізації інклюзивного навчання; форми та методи роботи в умовах інклюзії (інтегровані уроки, уроки-екскурсії, уроки-конкурси, виховні заходи, індивідуальні ігрові заняття, у змісті яких ураховано навчальні можливості учнів та завдання індивідуальної програми розвитку; самопрезентації, проекти, корекційні завдання, педагогічні ігрові вправи, імітаційні вправи, рольові та ділові ігри, ігрове проектування, виробничі ігри, навчальні ігри, дослідницькі ігри, інноваційні ігри, бліц-ігри); критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, корегувально-результативний) і показники (сформованість пізнавального інтересу і зацікавленості процесом і результатами навчання; сформованість знань про особливості самостійної навчальної діяльності; здатність усвідомлювати й корегувати власну навчальну діяльність, поціновувати її результат) для визначення рівнів сформованості самостійної навчально-пізнавальної діяльності (початковий, середній, достатній).*

У процесі дослідження: уточнено основні поняття (індивідуалізація, інклюзія, інклюзивне навчання молодших школярів) у контексті освітнього процесу початкової школи; набули подальшого розвитку зміст, методи і форми індивідуалізації навчання учнів з особливими потребами.

Практичне значення полягає в тому, що здобуті результати використано в практиці роботи загальноосвітніх шкіл, зокрема методика реалізації педагогічних умов індивідуалізації інклюзивного навчання учнів початкової школи. Програма експериментального навчання, методичні рекомендації для вчителів початкової школи щодо забезпечення індивідуалізації інклюзивного навчання молодших школярів використовуються під час роботи в інклюзивних класах початкової школи; як елемент вивчення психолого-педагогічних і методичних дисциплін у системі підготовки вчителя початкової школи та в системі післядипломної педагогічної освіти. Розроблено індивідуальну програму розвитку та експериментального навчання учнів, які потребують особливого підходу в навчанні.

Аналіз змісту дисертації та публікацій Н. О. Ратушняк є підставою для висновку про наукову обґрунтованість й достовірність викладених автором результатів. Усі положення роботи аргументовані й підкріплені посиланнями на відповідні джерела. Висновки, представлені в дисертації, свідчать про цілісність і логічну завершеність дослідження та відповідають поставленим завданням.

Вважаємо, що завдяки проведеному дослідженню вдалося частково усунути, чи принаймні нейтралізувати, виявлені авторкою суперечності в навчальному процесі початкової школи.

Результати дослідження пройшли відповідну апробацію (публікації, виступи на науково-практичних конференціях, семінарах), а також були впроваджені в освітній процес окремих закладів загальної середньої освіти, про що свідчать представлені довідки.

В анотації адекватно відображено зміст дисертації.

Вивчення наукового доробку Н. О. Ратушняк засвідчує його здатність до критичного аналізу наукової літератури та інтерпретації інформації, глибокого

осмислення результатів, самостійності, гнучкості, глибини мислення, уміння знаходити шляхи адекватного вирішення проблем.

Поцінуюючи позитивно дисертаційне дослідження Н. О. Ратушняк загалом, вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження й побажання:

1. Потребує пояснення співвідношення процесу індивідуалізації інклюзивного навчання з феноменом «самостійна навчально-пізнавальна діяльність учня», оскільки цей феномен є основою конкретизації критеріїв і показників для визначення рівнів її сформованості (1 завдання).

2. У дисертації досить детально проаналізовано психофізичні особливості дітей із різними вадами розвитку, але авторка в процесі експериментальної роботи обмежується загальною характеристикою цієї категорії учнів і відповідно загальними підходами до визначення змісту, методів і форм роботи з учнями, які мають порушення зору, слуху, опорно-рухової системи та інтелектуального розвитку.

3. У змісті дисертаційного дослідження не завжди враховується специфіка роботи з учнями, які мають вади зору, слуху, опорно-рухової системи та інтелектуального розвитку під час діагностики рівнів сформованості самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

4. Доцільно було б проаналізувати результати наукових та емпіричних досліджень у галузі індивідуалізації інклюзивного навчання учнів початкової школи закордоном. Дисертантка обмежує сферу свого дослідження аналізом наукових здобутків представників близького зарубіжжя.

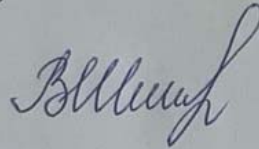
5. Дискусійним є питання щодо визначення педагогічних умов індивідуалізації інклюзивного навчання учнів початкової школи, як педагогічних, оскільки ці умови стосуються в основному дидактичного процесу, що охоплює мету, процес і результат навчання учнів з ООП.

Висловлені зауваження й побажання не є принциповими для загальної позитивної оцінки дисертації, яка відзначається актуальністю, науковою новизною, має теоретичне і практичне значення. На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що дисертаційна робота відповідає чинним вимогам

«Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 06.03.2019 р. (зі змінами) та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України, № 40 від 12.01.2017 р., а її авторка Ратушняк Наталія Олегівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 01 – Освіта (Освіта/Педагогіка), зі спеціальності – 013 Початкова освіта.

Офіційний опонент:

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової і професійної освіти
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди

Валентина ШИШЕНКО

